

การประยุกต์แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์

An Application of Buddhadasa Bhikkhu's Concept of the Mount of Buddha-Dhamma Way for Conflict Management in Online Communities

ฉัตรชัย เนืองพิมพ์ (Chatchai Nuangpim)¹

ธีรธรรม แสงแก้ว (Theerat Saengkaew)²

ธเนศ ปานหัวไผ่ (Tanet Panhuaphai)³

Received: September 12, 2022

Revised: December 8, 2022

Accepted: December 13, 2022

บทคัดย่อ

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ปัจจุบัน มีสาเหตุหลักเกิดจากการที่บุคคลแสดงความคิดเห็นในลักษณะรุกรานสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่นด้วยคำเท็จ เพื่อหวังผลให้ผู้ถูกพาดพิงได้รับความเสียหาย ซึ่งหากพิจารณาในมุมมองทางพระพุทธศาสนาเถรวาท อธิบายว่า เกิดขึ้นจากอคติส่วนตน จากการยึดมั่นถือมั่นในความคิดของตน

พุทธทาสภิกขุเสนอแนวคิดที่เรียกว่า แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม ซึ่งเป็นกรอบให้บุคคลปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การถลายถอนความยึดมั่นถือมั่น ด้วยการชักชวนให้ผู้คนรู้จักปฏิเสธสิ่งที่ขัดแย้งกับความจริงแห่งธรรมชาติ และฝึกหัดยอมรับธรรมชาติตามความเป็นจริง แนวคิดนี้มีความน่าสนใจ เพราะมีความสอดคล้องเข้ากับสภาพปัญหาที่พบ ผู้เขียนจึงนำแนวคิดมาประยุกต์ใช้ เรียกว่า อาร์ชีเอฟ

¹ หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Doctor of Philosophy Program in Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart

University

^{2,3} ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Kasetsart University

โมเดล (RCF Model) เพื่อใช้จัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ โดยมุ่งให้บุคคลเริ่มต้นด้วย (อาร์) การปฏิวัติความคิด (ซี) เปลี่ยนแปลงการกระทำ และ (เอฟ) บัญญัติผลที่ได้รับใหม่

คำสำคัญ: การประยุกต์แนวคตินิพพานแห่งวิถีพุทธธรรม, พุทธศาสนิกชน, การจัดการความขัดแย้ง, สังคมออนไลน์

Abstract

The main cause of conflicts within today's online communities is that people express their opinions with false information intended to invade the privacy of others. This act, according to Theravada Buddhism, arises from personal bias rooted in a blind adherence to one's own ideas.

Buddhadasa Bhikkhu introduced the concept called the Mountain of Buddha-Dhamma Way. It is a practical framework for reducing people's attachment to ideas, by persuading them to reject what conceals natural truth, and to learn to accept nature as it is. By this concept, this paper suggests that it is potentially applicable to conflict management. Based on the Mountain of Buddha-Dhamma Way framework, the study proposes the RCF Model to solve conflicts found in online communities. That is to start with R, thought revolution, followed by C, changing action, and finally F, enacting new results.

Keywords: Application of the Mount of Buddha-Dhamma Way, Buddhadasa Bhikkhu, Conflict Management, Online Communities

บทนำ

การมีอยู่ของสังคมออนไลน์ในทุกวันนี้คงยากจะปฏิเสธว่า เป็นรูปแบบทางสังคมที่ไม่มี ความจำเป็นสำหรับชีวิตเพราะปัจจุบันวิถีชีวิตหลายด้านล้วนขับเคลื่อนด้วยระบบออนไลน์อย่าง สำคัญ เช่น การสั่งซื้อสินค้า การสำรองที่พัก การทำธุรกรรมทางการเงิน ฯลฯ การดำเนินชีวิต ลักษณะดังกล่าวจึงกลายเป็นแบบแผนของวิถีชีวิตแผนใหม่ที่คนส่วนใหญ่ต้องพึ่งพา โดยการ ดำเนินชีวิตในระบบออนไลน์มีจุดเด่นที่ช่วยให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว และง่ายขึ้นในทุกมิติ แต่ในทางตรงกันข้าม วิถีชีวิตแผนใหม่ที่กำหนดด้วยวิถีชีวิตแบบออนไลน์ก็ใช่ว่าจะมีจุดเด่นเพียง

ถ่ายเดียว เมื่อพิจารณาถึงปัญหาที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง มาจากการแสดงความคิดเห็นในพื้นที่สังคมออนไลน์จำนวนมาก ตามข้อมูลสถิติศูนย์บริการประชาชน กองบังคับการปราบปรามการกระทำความผิดเกี่ยวกับอาชญากรรมทางเทคโนโลยี (บก.ปอท.) ช่วงพ.ศ. 2561-2564 พบว่าการใช้เทคโนโลยีกระทำความผิดที่มีประชาชนมาแจ้งความร้องทุกข์มากที่สุดเป็นอันดับ 1 คือ ความผิดฐานหมิ่นประมาท โดยในปี 2564 มีผู้แจ้งความร้องทุกข์มากถึง 700 ราย ซึ่งสาเหตุหลักเกิดจากการด่าทอ ให้อายกันในสังคมออนไลน์ และสร้างความเสียหายในเชิงมูลค่ามากกว่า 1.5 พันล้านบาท (Spring Life, 2565)

จากปริมาณและมูลค่าความเสียหายของคดีหมิ่นประมาทที่เกิดการใช้เทคโนโลยีในการกระทำความผิด สะท้อนภาพให้เห็นว่า สถานการณ์ความขัดแย้งในสังคมออนไลน์จัดเป็นปัญหาทางสังคมปัญหาหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความขัดแย้งในสังคมออฟไลน์ ด้วยเหตุนี้ ปัญหาความขัดแย้งในสังคมออนไลน์จึงควรได้รับความสนใจโดยผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

ความขัดแย้งในสังคมออนไลน์

การจะเริ่มต้นแก้ไขปัญหาได้มีประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องทำความเข้าใจความหมายของความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ ผู้เขียนจึงขอลงรายละเอียด ดังนี้

คำว่า ความขัดแย้ง มีนักวิชาการให้คำนิยามหลายท่าน โดยมี 2 นัย ได้แก่ นัยเชิงปัจเจกชนกับนัยเชิงสังคม ดังนี้

Karl Marx and Friedrich Engels (1847 cited in Marx & Engels, 2010) เสนอว่า ความขัดแย้งในนัยระดับปัจเจกชน หมายถึง สิ่งที่เป็นสาเหตุให้เกิดขึ้นจากการไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ส่วนความขัดแย้งในนัยระดับสังคม หมายถึง ผลพวงที่เกิดจากการต่อสู้ของชนชั้นทางสังคมระหว่างชนชั้นถูกปกครองกับชนชั้นปกครอง

Aristotle (1999) เสนอว่า ความขัดแย้งในนัยระดับปัจเจกชน หมายถึง ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ส่วนความขัดแย้งในนัยระดับสังคม หมายถึง การนิ่งเฉยของบุคคลส่วนใหญ่ ให้เกิดการกระทำความผิดสังคม

โสกราตีส เสนอว่า ความขัดแย้งในนัยระดับปัจเจกชน หมายถึง การที่บุคคลกระทำสิ่งที่ผิดไปจากความถูกต้องชอบธรรมของสังคม ขณะที่นัยระดับสังคม หมายถึง การที่สังคมได้รับการปกครองโดยทราชาธิปไตย (เพลโต, 2534, หน้า 4-25)

จำนง อติวัฒนสิทธิ์ (2548) เสนอว่า ความขัดแย้งในนัยระดับปัจเจกชน หมายถึง ความต้องการในผลประโยชน์บางอย่างเพื่อตนเองเป็นสำคัญ ส่วนนัยระดับสังคม หมายถึง การตักตวงผลประโยชน์ให้มากที่สุด เพื่อตอบสนองต่อความต้องการให้เพียงพอต่อกลุ่มของตน

กล่าวโดยสรุป ความขัดแย้งในนัยระดับปัจเจกชน หมายถึง เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางสังคมที่เกิดความเห็นแก่ตัวของคนบางคน ด้วยเป็นการทำสิ่งที่ไม่ดีไปจากความถูกต้อง เพื่อผลประโยชน์ของตนเองเป็นสำคัญ ขณะที่ความขัดแย้งในนัยระดับสังคม หมายถึง เป็นผลที่เกิดจากการต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มที่ถูกกดขี่กับกลุ่มชนที่กดขี่ โดยที่ชนชั้นถูกกดขี่มักนิ่งเฉยต่อการต่อสู้กับกลุ่มทุน หรือผู้ปกครองทราชาซ์ เพื่อหวังได้รับผลประโยชน์มาเพื่อตอบสนองต่อกลุ่มของตน

สำหรับคำว่า สังคมออนไลน์ วราพร คำจับ (2562, หน้า 144) ได้นิยามว่า เป็นการสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นการนำเสนอ แบ่งปัน เนื้อหารูปภาพ เสียง ข้อความ คลิปวิดีโอ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยน การแบ่งปันเรื่องราวเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างบุคคล 2 คน หรือกลุ่มบุคคลในลักษณะของการเข้าร่วมในเครือข่ายออนไลน์เดียวกัน ขณะที่สุธิดา ผิวขาว (2563, หน้า 99) ได้จำแนกสังคมออนไลน์ออกเป็น 4 ประเภท กล่าวคือ 1) บล็อก (Blogging) 2) ทวิตเตอร์และไมโครบล็อก (Twitter and Microblogging) 3) เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Networking) และ 4) การแบ่งปันสื่อทางออนไลน์ (Media Sharing)

ด้วยเหตุนี้ ตามทัศนะผู้เขียน จึงแบ่งนิยามความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ ออกเป็น 2 นัยดังที่กล่าวมาข้างต้นในสื่อสังคมออนไลน์ทั้ง 4 ประเภท

ทั้งนี้ แนวทางความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ มีแนวโน้มความเป็นไปได้ใน 4 ลักษณะดังนี้

ลักษณะที่ 1 นาย ก. แสดงข้อความที่ไม่เป็นจริง ด้วยการโจมตี ใส่ร้าย กระแทกกระเทียบ หรือด่าทอด้วยถ้อยคำหยาบคาย ในพื้นที่สังคมออนไลน์ของนาย ก. โดยหวังผลให้นาย ข. เสื่อมเสีย

ลักษณะที่ 2 นาย ข. แสดงข้อความที่ไม่เป็นจริง ด้วยการโจมตี ใส่ร้าย กระแทกกระเทียบ ด่าทอด้วยถ้อยคำหยาบคาย ในพื้นที่สังคมออนไลน์ของนาย ก. โดยหวังผลให้นาย ก. เสื่อมเสีย

ลักษณะที่ 3 นาย ก. และนาย ข. แสดงข้อความที่ไม่เป็นจริง ในพื้นที่สังคมออนไลน์ของตนเอง เพื่อโจมตี ใส่ร้าย พาดพิงกันไปมา โดยมีเจตนาให้ฝ่ายตรงข้ามเสื่อมเสีย

ลักษณะที่ 4 นาย ก. และนาย ข. แสดงข้อความที่ไม่เป็นจริง ในพื้นที่สังคมออนไลน์ของนาย ค. เพื่อโจมตี ใส่ร้าย พาดพิงกันไปมา โดยมีเจตนาให้ฝ่ายตรงข้ามเสื่อมเสีย

สรุปความขัดแย้งในสังคมออนไลน์เป็นไปได้ใน 4 ลักษณะ คือ **ลักษณะที่ 1** นาย ก. กระทำต่อนาย ข. ในพื้นที่ของนาย ก. **ลักษณะที่ 2** นาย ข. กระทำต่อนาย ก. ในพื้นที่ของนาย ก. **ลักษณะที่ 3** นาย ก. กับนาย ข. ต่างกระทำต่อกันในพื้นที่ของตนเอง และ**ลักษณะที่ 4** นาย ก. กระทำต่อนาย ข. และนาย ข. กระทำต่อนาย ก. ในพื้นที่ของนาย ค. แต่อย่างไรก็ตาม การสร้างความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ยังมิได้ถูกผูกขาดการกระทำว่าเป็นของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเท่านั้น โดยผู้ที่เริ่มต้นความขัดแย้งอาจเป็นไปได้ทั้ง 2 ฝ่าย

จะเห็นได้ว่าแม้วัตถุประสงค์ของสังคมออนไลน์จะถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นพื้นที่สานเสวนา แลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นแต่ก็ยังมีบุคคลจำนวนไม่น้อยในสังคมที่พยายามใช้พื้นที่สังคมออนไลน์ในรูปแบบของการปลูกปั่น โฆษณา สร้างความเกลียดชัง โดยมีเจตนาสร้างความขัดแย้งด้วยการโจมตีตัวบุคคล ส่งผลให้สังคมเกิดปรากฏการณ์ในการบัญญัติคำใหม่ขึ้นใช้อยู่ตลอดเวลา เช่น คำว่า ทัวร์ลง ที่หมายถึง การแสดงความคิดเห็นเชิงลบต่อบุคคลต้นเรื่องที่มีผู้แสดงความคิดเห็นไม่เห็นด้วยกับการแสดงออกของบุคคลนั้น หรือคำว่า ละครมา ที่หมายถึง เรื่องราว หรือ ประเด็นทางสังคม ที่ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์กันไปในทางเสียๆ

กรณีตัวอย่างความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ข้อมูลเท็จเพื่อสร้างความขัดแย้งและมีเจตนาจงใจให้ผู้ถูกพาดพิงได้รับความเสียหาย เช่น บริษัททัวร์พล จำกัด (เจ้าของกิจการหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ) ได้ดำเนินคดีฟ้องร้องนักเลงคีย์บอร์ด (คู่กรณี) ฐานโพสและแชร์ข้อความอันเป็นเท็จในเชิงใส่ร้าย โดยหนังสือพิมพ์ไทยรัฐถูกคู่กรณีโพสและแชร์ข้อความอันเป็นเท็จเกี่ยวกับการจบบางวัลตายแชมป์ฟุตบอลโลก 2018 ซึ่งเป็นกิจกรรมที่หนังสือพิมพ์ไทยรัฐจัดขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านหนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้ร่วมสนุกลุ้นโชค ในช่วงการแข่งขันฟุตบอลโลก 2018 โดยคู่กรณีได้โพสข้อความในเชิงว่า มีการลือครายชื่อผู้โชคดีในการตายแชมป์ฟุตบอลโลก 2018 นอกจากนี้ ยังเผยแพร่ภาพจากบางมุมกล้องในขณะที่ถ่ายทอดสดการจบบางวัล เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจคล้อยตามว่าเกิดความไม่โปร่งใสขึ้นจริงในการจบบางวัล (ไทยรัฐออนไลน์, 2563)

การที่คู่กรณีได้ทำการโพสและแชร์ข้อความ ลงบนสื่อสังคมออนไลน์ โดยมีเจตนาให้ผู้ที่ เป็นเพื่อนและไม่ได้เป็นเพื่อนทางสื่อดังกล่าวเกิดความเข้าใจผิดนั้น ส่งผลกระทบให้หนังสือพิมพ์ไทยรัฐได้รับความเสียหายชื่อเสียงและถูกดูหมิ่นเกลียดชังจากสังคม ต่อมา หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เข้าแจ้งความดำเนินคดีกับคู่กรณีถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และคู่กรณีได้ทำการรับสารภาพในชั้นศาลว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมาลงไปด้วยการโพสและแชร์ข้อความกล่าวหาหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นความเท็จท้ายที่สุด ศาลตัดสินว่าคู่กรณีมีความผิดฐานหมิ่นประมาทโดยการโฆษณา ลงโทษด้วยการจำคุก 1 ปี และปรับเงิน 1 แสนบาท

ความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ดังตัวอย่างที่ยกมาที่เกิดขึ้นตรงกับลักษณะที่ 2 โดยสาเหตุอาจเกิดได้จากหลายปัจจัย เช่น 1) คู่กรณีมีความไม่พึงพอใจต่อหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นการส่วนตัว 2) คู่กรณีต้องการให้ผลรางวัลเป็นโมฆะ เพื่อตนเองจะได้มีสิทธิ์ลุ้นการจับรางวัลใหม่ 3) คู่กรณีกระทำการไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ แต่เลือกใช้วิธีการสะท้อนปัญหาที่ไม่ถูกต้อง 4) คู่กรณีเกิดความคึกคะนอง รู้เท่าไม่ถึงการณ์ และ 5) คู่กรณีต้องการให้ตนเป็นที่รู้จัก จึงสร้างเรื่องราวขึ้นมาเพื่อให้ตนกลายเป็นกระแสทางสังคม เป็นต้น กล่าวโดยสรุป การกระทำดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ และเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง และเกิดเป็นผลกระทบโดยตรงต่อผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียสำคัญ

ในมุมมองทางพุทธศาสนาได้รับรู้ให้บุคคลพึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นดังปรากฏในหลักกุตศลธรรมบท 10 ประการ หมวดวจีกรรม 4 อย่าง หมายถึง การกระทำทางวาจา โดยพระพุทธเจ้าตรัสให้ละเว้นจากการกระทำชั่วทางวาจา 4 ลักษณะ ประกอบด้วย เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ โดยโทษที่พุทธองค์ตรัสเตือนไว้ถึงผลแห่งความชั่วที่เกิดจากวจีกรรมจะส่งผลให้ ผู้ที่ทำแบบนั้นในขณะที่เกิดตาย จะไม่มีสติ หรือความรู้สึกตัวแบบปกติ (พระไตรปิฎกออนไลน์ภาษาไทย, 2560ข)

การกล่าวคำเท็จที่เกิดจากความคิดฝ่ายอกุศลนั้นล้วนให้โทษทำลายล้างทั้งต่อตัวผู้ถูกระทำและตัวผู้กระทำไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น กรณีแชร์ลูกโซ่ FOREX-3D ที่มีหัวหน้าขบวนการออกอุบายให้คนเข้าร่วมเป็นสมาชิกนำเงินมาลงทุนในลักษณะเก็งกำไรจากอัตราแลกเปลี่ยนเงินสกุลภายนอกเพื่อแลกกับคำตอบแทนจำนวนมาก โดยหัวหน้าขบวนการมีการวางแผนด้วยการสร้างภาพลักษณ์ของตนด้วยการใช้สินค้าแบรนด์เนม มีการตั้งสำนักงานใจกลางย่านธุรกิจ ประกอบกับการออกสื่อร่วมกับคนในวงการบันเทิงจำนวนมาก เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น จนมีผู้หลงเชื่อนำเงินมาลงทุนจำนวนมาก ท้ายที่สุด ขบวนการแชร์ลูกโซ่ FOREX-3D ก็ไม่สามารถนำจ่ายเงินปันผลกำไรให้ผู้ลงทุนได้ตามกำหนด เพราะไม่สามารถหาสมาชิกใหม่เข้ามาเพิ่มได้ จนนำมาสู่การโกง และหัวหน้าขบวนการได้นิวยอร์กนอกประเทศ ก่อให้เกิดการฟ้องร้องดำเนินคดีตัวอย่าง แสดงถึงผลที่เกิดจากการพูดเท็จของหัวหน้าขบวนการแชร์ FOREX-3D ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงจัดให้การกล่าวคำเท็จเป็นสิ่งที่ควรดเว้น เพราะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลเสียอย่างสำคัญ

ครั้งพุทธกาลก็มีเรื่องราวในทำนองเดียวกัน เช่น ในอรรถกถา ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท ยมกวรรคที่ 1 เรื่องที่ 5 ว่าด้วยภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่ถกเถียงกันด้วยเรื่องพระวินัย ใจความระบุไว้ว่า ครั้งหนึ่ง พระธรรมกถึกได้เข้าห้องน้ำเพื่อทำกิจธุระส่วนตัวและได้เหลือน้ำไว้ในภาชนะ เมื่อ

พระวินัยธรมาท้องน้ำเพื่อทำกิจธุระจึงพบว่ามือน้ำเหลือไว้ในภาชนะ พระวินัยธรจึงถามพระธรรมกถึกว่าท่านเหลือน้ำไว้ใช้หรือไม่ พระธรรมกถึกตอบว่าใช่ พระวินัยธรจึงอธิบายว่า การทำเช่นนั้นถือเป็นอาบัติ แต่ด้วยความที่พระธรรมกถึกไม่ทราบว่าการกระทำดังกล่าวเป็นอาบัติ จึงกล่าวแก่พระวินัยธรว่าตนไม่ทราบข้ออาบัตินี้ดังกล่าว และพร้อมจะปองอาบัติ เพื่อทำให้ถูกต้อง พระวินัยธรจึงกล่าวว่า หากไม่มีเจตนาในการกระทำดังกล่าวก็ไม่ถือเป็นอาบัติ

ต่อมา พระวินัยธรได้เล่าเรื่องนี้ให้พระนิสิตของตนฟังว่า พระธรรมกถึกเป็นผู้อาบัติแต่ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ เหล่าพระนิสิตได้ฟังเช่นนั้น จึงไปบอกเล่าแก่พระนิสิตของฝ่ายพระธรรมกถึกว่า อาจารย์ท่านเป็นผู้อาบัติแต่ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ เมื่อฟังเช่นนั้น พระนิสิตฝ่ายพระธรรมกถึกจึงไปเล่าให้อาจารย์ของตนฟัง พระธรรมกถึกจึงอธิบายให้พระนิสิตฟังว่า พระวินัยธรเป็นผู้บอกตนเองว่า หากไม่มีเจตนาในการกระทำผิดก็ไม่ถือเป็นอาบัติ ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดการโต้เถียงกันไปมาระหว่างพระนิสิตฝ่ายพระธรรมกถึกกับพระนิสิตฝ่ายพระวินัยธร ผลของการโต้เถียงกันในเรื่องนี้ลุกลามบานปลายจนเกิดการแตกแยกในคณะสงฆ์ เช่น การไม่ยินยอมฉันอาหารร่วมกัน การแบ่งสังฆทานที่ได้รับออกเป็น 2 ฝ่าย และเป็นสาเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าเสด็จออกไปจำพรรษา ณ ป่ารักขิตวัน เนื่องด้วยพระสงฆ์ต่างไม่สามัคคีกัน และยอมเชื่อฟังสิ่งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสั่งสอน จากเหตุการณ์ทำให้ทราบว่า การกล่าวคำเท็จลวงเป็นโทษ ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่พระวินัยธรกล่าวคำเท็จต่อพระธรรมกถึก ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพระธรรมกถึก และภาพลักษณ์คณะสงฆ์โดยรวมที่แตกสามัคคีกัน

ท่านพุทธทาสภิกขุและแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม

พุทธทาสภิกขุ เป็นที่รู้จักในหมู่ของผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากที่สุดรูปหนึ่ง ก็มีความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งทางสังคม แต่วิธีการจัดการความขัดแย้งของพุทธทาสภิกขุ คือ การนำเสนอแนวคิดผ่านการตีความคำสอนในพระพุทธศาสนา มาใช้จัดการปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้น แนวคิดที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปของพุทธทาสภิกขุ เช่น ภาษาคน ภาษาธรรม อัมมิกสังคมนิยม สลฺยาตฺตา ฯลฯ แนวคิดหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นควรว่ามีความน่าสนใจและน่าจะนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมออนไลน์ซึ่งถือเป็นเรื่องของปัจเจกชนโดยตรง โดยแนวคิดของพุทธทาสภิกขุหนึ่งที่ส่งเสริมการพัฒนาสังคมผ่านการพัฒนาบุคคลในระดับต้นน้ำแบบปัจเจกชนเพื่อไปเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับปลายน้ำแบบโครงสร้างทางสังคม แนวคิดนี้เรียกว่า แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม เป็นแนวคิดที่เกิดจากการตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุ ที่เน้นกระตุ้นเตือนให้คนในสังคม

ให้ลึกลงถึงการมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างถูกวิธี ด้วยการสร้างความตระหนักในสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติ ตามที่มันเป็นจริงอย่างแท้จริง พุทธทาสภิกขุ (ม.ป.ป., หน้า 3) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า มนุษย์มักเข้าใจความจริง ที่หมายถึงสิ่งที่ปรากฏแก่ความรู้สึกของบุคคลนั้น และสำหรับบุคคลนั้น ๆ ในขณะนั้นเท่านั้น

จากทัศนะของพุทธทาสภิกขุ หากเชื่อมโยงเข้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ ทำให้ทราบในเบื้องต้นว่า มนุษย์จำนวนไม่น้อยพร้อมเลือกเข้าใจความจริงในแบบใดแบบหนึ่งเสมอ และในเวลาเดียวกัน มนุษย์ก็พร้อมเลือกที่จะปฏิเสธหรือปิดกั้นการเข้าถึงความจริงที่อยู่ตรงข้ามด้วยเช่นกัน สมภาร พรหมทา และปรีชา ช่างขวัญยืน (2549, หน้า 25-26) อธิบายเสริมแนวคิดของพุทธทาสภิกขุว่า การที่มนุษย์เลือกเข้าใจความจริงด้านเดียว เพราะมนุษย์เกิดมาพร้อมสิ่งที่เรียกว่า อหังการ แปลว่า สัญชาติญาณว่านี่คือตัวฉัน โดยหน้าที่ของอหังการคือการออกคำสั่งบงการให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการบงการให้มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างแนบแน่น พุทธทาสภิกขุจึงเปรียบเทียบการยึดมั่นถือมั่นกับภูเขาที่ขวางกั้นการเข้าถึงความจริงที่แท้จริงของมนุษย์ อันอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ที่พบเบื้องหน้า เช่น เด็กเล็กมักจะเข้าใจว่าพระพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธรูปที่ก่อด้วยอิฐปูนมากกว่าจะเข้าใจว่า พระพุทธเจ้า หมายถึงบุคคลที่เคยมีชีวิตจริงและท่องเที่ยวเทศนาสั่งสอนผู้คนไปในดินแดนชมพูทวีปเมื่อครั้งอดีต ฉะนั้นพระพุทธรูปตามมุมมองของเด็กเล็กก็เปรียบได้กับภูเขาที่บดบังขวางกั้นความจริงที่ว่าพระพุทธรูปที่เห็นเป็นเพียงสัญลักษณ์รูปแบบหนึ่งของพระพุทธเจ้าในแบบโลกบัญญัติเท่านั้น มิใช่พระพุทธเจ้าที่แท้จริง

ดังนั้น ผู้เขียนจึงต้องการเสนอกรอบแนวคิดการจัดการความขัดแย้งทางสังคมในประเด็นการแสดงความคิดเห็นของคนในสังคมที่ปรากฏในสังคมออนไลน์ ด้วยการประยุกต์ใช้แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเสนอแนวทางออกของปัญหาที่เกิดขึ้น โดยบทความนี้ นำแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมจากปาฐกถาธรรมของพุทธทาสภิกขุ ณ พุทธสมาคม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2490 เป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ใน 3 ประเด็น กล่าวคือ 1) พุทธทาสภิกขุวางหลักการแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมไว้อย่างไร 2) อะไรเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ และ 3) จะสามารถประยุกต์ใช้แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ได้เช่นใด

หลักการแนวคิดภูเขาแห่งวิสุทธิพุทธธรรม

ผลงานของพุทธทาสภิกขุเรียกว่าทรงคุณค่าและมีความแปลกใหม่ในเชิงชั้นการตีความ อันแตกต่างจากการนำเสนอแนวคิดของปราชญ์ร่วมสมัยท่านอื่น ทั้งนี้ แนวคิดภูเขาแห่งวิสุทธิพุทธธรรม จัดเป็นปาฐกถาธรรมหมายเลข 3 ของพุทธทาสภิกขุว่าด้วยเครื่องกีดกันขัดขวางการบรรลุธรรม แนวคิดนี้มีความสำคัญเพราะส่งผลกระทบให้เกิดการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางใน สังคมยุคนั้นซึ่งบางคนเชื่อว่าสิ่งที่พุทธทาสภิกขุนำเสนอเป็นสิ่งที่ถูกต้องและมาก่อนกาล แต่บางคนก็ เชื่อว่าการแสดงปาฐกถาธรรมครั้งนั้นมีจุดประสงค์เพื่อชักจูงให้คนเลิกปฏิบัติตามคำสอนใน พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ แนวคิดภูเขาแห่งวิสุทธิพุทธธรรมจึงอาจมิใช่เพียงแนวคิดที่ส่งผลกระทบต่อ วงการพระพุทธศาสนาเท่านั้นแต่ยังอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐอีกด้วย ผู้เขียนจึงเห็นควร ว่าต้องทำความเข้าใจกรอบแนวคิดภูเขาแห่งวิสุทธิพุทธธรรมเสียก่อน เพื่อสร้างกรอบแนวคิดได้ตรงตาม วัตถุประสงค์ของพุทธทาสภิกขุ

ทั้งนี้ พุทธทาสภิกขุได้วางกรอบแนวคิด โดยตามทัศนะผู้เขียนขอใช้คำว่า หลักปฏิเสธ 3 ประกอบด้วย การปฏิเสธพระพุทธรูป การปฏิเสธคัมภีร์ และการปฏิเสธพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม พุทธทาสภิกขุมิได้แสดงนัยถึงการปฏิเสธแบบถอนรากถอนโคนในพระรัตนตรัย แต่จากกรอบ หลักการดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ชวนให้มิผู้แสดงความคิดเห็นคัดค้านแนวคิดของพุทธทาสภิกขุเป็น จำนวนมาก เพราะแนวคิดกลับตาลปัตรกับคำสอนกระแสหลักที่ให้มุ่งยึดพระรัตนตรัยเป็นสิ่งสูงสุด ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงตั้งคำถามถึงมูลเหตุของแนวคิดดังกล่าวว่าเป็นมาอย่างไร พุทธทาสภิกขุ (ม.ป.ป., หน้า 2) อธิบายว่า การที่สังคมมีปัญหาความขัดแย้งกันอยู่เนื่อง ๆ ก็เนื่องด้วยการที่คนในสังคมมี ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงที่ไม่ตรงกัน เพราะต่างก็ยึดถือว่าสิ่งที่เข้าใจใจคือความจริงตามทัศนะของ ตน ซึ่งอาจตรงกับความจริงแห่งความเชื่อหรือความจริงแห่งปัญญาก็ได้ สิ่งนี้จึงเป็นข้อเท็จจริง ประการหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนในสังคมมีความคิดที่ไม่ตรงกัน เพราะต่างถือเอาความหมายไปคน ละทิศทาง เช่น หากตั้งคำถามว่าความจริงหมายถึงสิ่งใด ผู้คนก็มักจะอธิบายความจริงตามที่ตนมี ประสบการณ์ ซึ่งอาจเกิดจากการที่ศาสนาในศาสนาที่ตนนับถือบอกไว้ หรืออาจเชื่อถือความจริงตาม แนวคิดของผู้ที่มีอิทธิพลทางสังคม เป็นต้น

ฉะนั้น ความขัดแย้งพื้นฐานของสังคมมนุษย์ จึงเกี่ยวข้องกับการเข้าใจไม่ถึงความจริงตาม ธรรมชาติได้อย่างแท้จริง โดยต่างฝ่ายก็พยายามยึดถือยกย่องเอาความจริงที่ตนเข้าใจเป็นสิ่งสูงสุด พุทธทาสภิกขุ (ม.ป.ป., หน้า 2) กล่าวว่า มนุษย์มักเลือกยึดถือความจริงในรูปแบบความเชื่อ มากกว่า ความจริงในรูปแบบปัญญา ซึ่งตามทัศนะผู้เขียนพิจารณาว่า อาจเป็นเพราะการยึดถือความจริงใน รูปแบบความเชื่อ ต้องการเพียงศรัทธาเท่านั้น ซึ่งง่ายกว่าความจริงในรูปแบบปัญญา ที่เรียกร้อง

การตรวจสอบหาความจริงเรื่อง ๆ ดังนั้น จึงเป็นไปได้หรือไม่ว่า การจัดการความขัดแย้งทางสังคมที่ดีที่สุด ควรจัดการด้วยวิถีทางแห่งประชาธิปไตย กล่าวคือ การเน้นสร้างกรอบการยอมรับความแตกต่างทางความคิดของกันและกันด้วยแนวทางแห่งสันติวิธี ซึ่งสิ่งนี้ หากเชื่อมโยงมุมมองของพุทธทาสภิกขุที่มีต่อปมความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ จึงเกี่ยวข้องกับการยึดมั่นถือมั่นในควมมีตัวตนเป็นสำคัญ ฉะนั้น จุดตั้งต้นของการยอมรับความแตกต่างอาจเริ่มจากการทำความเข้าใจเกี่ยวกับการลดการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนเสียก่อน ดังสภาพสังคมไทยที่มีกบฏยึดถือพระพุทธรูปมากกว่าแนวทางการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า ยึดถือคัมภีร์ที่เป็นสัจธรรมปฏิรูปมากกว่าเรื่องของทุกข์ และการดับทุกข์ รวมถึงยึดตัวบุคคลในผ้าเหลืองมากกว่าการกระทำที่สอดคล้องต่อหลักคำสอน พุทธทาสภิกขุ (2508, หน้า 17) วิจารณ์ว่า การยึดมั่นถือมั่นของพุทธศาสนิกชนลักษณะนี้ มีความขัดแย้งกับหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่นพุทธพจน์ว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ (พระไตรปิฎกออนไลน์ภาษาไทย, 2560ก) นี่จึงเป็นสาเหตุที่พุทธทาสภิกขุ (2508, หน้า 32) เสนอให้พุทธศาสนิกชนละทิ้งพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ เนื่องจากพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาด้วยจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยอัตตา แต่การกำจัดอัตตานี้ไม่ได้มีนัยให้ไม่เคารพ หากแต่ควรต้องละวางให้เป็น หากมนุษย์ละวางตัวตนเป็น สังคมมนุษย์ก็จะไม่ขัดแย้ง และจะสามารถก้าวล่วงพ้นความทุกข์ไปได้

สภาพปัญหาและสาเหตุความขัดแย้งในสังคมออนไลน์

ความขัดแย้งในสังคมออนไลน์โดยส่วนใหญ่อาจเกิดจากการแสดงความคิดเห็นเชิงรุกรานสิทธิส่วนบุคคลโดยการกระทำของบุคคลดังกล่าวอาจได้รับแรงผลักดันบางอย่างที่เรียกว่า แรงงูใจ ในเชิงจิตวิทยาอธิบายว่า การกระทำของมนุษย์เป็นไปตามแรงผลักดันและการกระตุ้นที่เกี่ยวข้องกับชีววิทยา ทั้งด้านสังคมและด้านจิตใจ ซึ่งก่อให้เกิดจากแรงงูใจทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอก (บัตเลอร์และแม็กมานัส, 2557, หน้า 104) มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของแรงงูใจดังนี้

Susana (2018) กล่าวว่า แรงงูใจ หมายถึง ความต้องการของบุคคลที่ต้องการปรับปรุงบางสิ่งบางอย่างที่พิจารณาว่าไม่ดี ไม่เหมาะสม ให้ดีขึ้น เหมาะสมขึ้น มีคุณภาพขึ้น

Tonnette (2019) กล่าวว่า แรงงูใจ หมายถึง แรงกระตุ้นให้เกิดการกระทำ และส่งผลต่อการตัดสินใจทั้งโดยรู้ตัว และไม่รู้ตัว ที่ส่งผลในระยะเวลาคงที่ จัดเป็นพลังที่เสริมสร้างกำกับ และรักษาพฤติกรรมในช่วงเวลาหนึ่ง

Tara (2020) ให้ความหมาย แรงจูงใจ ว่าเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละบุคคลว่าจะเข้าใจสถานการณ์อย่างไร อาจเกิดขึ้นทั้งจากผลแง่บวก หรืออาจเกิดจากผลแง่ลบก็ได้

จากแนวคิดของนักวิชาการดังกล่าว สามารถตั้งข้อสังเกตประการหนึ่งได้ว่า แรงจูงใจเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์ในลักษณะที่บุคคลรู้ตัว และไม่รู้ตัว ซึ่งอยู่เบื้องหลังของการกระทำทั้งหมด ทั้งในทางที่ดีและไม่ดี ดังนั้น แรงจูงใจที่นำไปสู่การกระทำ สามารถอธิบายได้ 2 แนวทาง คือ

1. การกระทำเกิดจากแรงจูงใจที่รู้ตัว กล่าวคือ เป็นกลไกตามธรรมชาติของสมองที่สั่งการให้บุคคลกระทำบางสิ่งบางอย่าง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างให้ เป็นไปตามสิ่งที่บุคคลต้องการ เช่น กรณีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ สิ่งนี้สะท้อนปัญหาได้หลายแนวทาง เช่น คู่กรณีอาจมีความไม่พึงพอใจต่อหนังสือพิมพ์ไทยรัฐเป็นการส่วนตัว ฯลฯ ฉะนั้น คำสั่งทางสมองของคู่กรณีจึงบงการให้คู่กรณีแสดงความคิดเห็นด้วยการแสดงข้อความเท็จ เพื่อทำลายความน่าเชื่อถือของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ อันเนื่องมาจากสาเหตุเบื้องต้นที่กล่าวแล้ว เพื่อเป็นสัญญาณเตือนให้หนังสือพิมพ์ไทยรัฐปรับเปลี่ยนท่าทีของตนเสียใหม่ ให้สอดคล้องกับแนวทางที่คู่กรณีเชื่อว่าดี

2. การกระทำเกิดจากแรงจูงใจที่ไม่รู้ตัว กล่าวคือ เป็นกลไกตามธรรมชาติในระดับที่หยั่งลึกกว่าคำสั่งทางสมอง คือเกิดจากการสั่งการโดยจิต ที่บงการให้บุคคลแสดงพฤติกรรมบางอย่างออกไปโดยไม่รู้ตัว ดังนั้น การกระทำของมนุษย์จึงไม่อิสระ เพราะถูกควบคุมโดยจิต ผลที่เกิดจากการกระทำ จึงเป็นสิ่งที่อยู่เหนือการควบคุม ซึ่งคำว่า จิต หมายถึง สิ่งที่เคลื่อนไหว ด้วยเหตุนี้ การกระทำที่ดี หรือไม่ดี ย่อมเท่ากับการกระทำที่เคลื่อนไหวในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง อาจดีหรือไม่ดีก็ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขข้อมูลที่ได้รับการส่งสมมาตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ จากกรณีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ คู่กรณีอาจแสดงความคิดเห็นไปโดยไม่รู้ตัวก็เป็นได้ เนื่องจากสภาพจิตของคู่กรณีบงการการกระทำขณะทำ เพราะคู่กรณีอาจได้รับข้อมูลบางอย่างที่ตรงกันข้ามกับสภาพความจริงที่เป็นจริงมาเพียงด้านเดียว ส่งผลให้คู่กรณียึดมั่นและเชื่อถือในความจริงนั้นตามที่ตนเข้าใจ การแสดงความคิดเห็นเชิงรุกราน จึงเป็นเสมือนกลไกปกป้องสิ่งที่บุคคลเชื่อว่าดี เชื่อว่าแท้จริง ให้ได้รับการยอมรับและแสดงนัยตามที่ตนเชื่อ ให้ผู้ที่อยู่ตรงข้ามเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ความจริงที่แท้จริง

ทั้งนี้ แรงจูงใจ อาจเกิดจากหลายสาเหตุ เช่น จากประสบการณ์ว่าทำสิ่งนี้จะได้สิ่งนั้นตอบแทน หรือการรับรู้ข้อมูลข่าวสารในระดับที่บุคคลเชื่อได้ว่า ตนสามารถนำข้อมูลดังกล่าวไปสู่การวินิจฉัยชี้ขาดในประเด็นต่าง ๆ ที่พบในสังคมออนไลน์ได้ และเชื่อว่าเป็นความคิดเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งหากประเด็นที่พบสอดคล้องไม่ขัดแย้งกับแนวคิดของตน การแสดงความคิดเห็นก็จะแสดงออกใน

เชิงสนับสนุน ชมเชย แต่หากประเด็นที่พบไม่สอดคล้อง หรือขัดแย้งกับแนวคิดของตน ผลที่ได้รับก็จะตรงข้ามกัน และนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ได้ง่าย ด้วยเหตุนี้ จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ จึงเริ่มต้นจากการที่บุคคลมีอคติทางความคิด จนบดบังการใช้เหตุผลในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

จากการพิจารณาข้อเท็จจริงที่พบ ผู้เขียนเห็นความสอดคล้องระหว่างสาเหตุความขัดแย้งในสังคมออนไลน์กับแนวคิดของพุทธทาสภิกขุที่เสนอว่า มนุษย์มักยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่พึงพอใจ จนปฏิเสธการรับรู้ในสิ่งที่อยู่นอกเหนือขอบฟ้าทางความคิดของตน แม้สิ่งนั้นอาจให้ผลดีกว่า และแรงผลักดันจากความยึดมั่นถือมั่นนั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่บดบังการให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมบางอย่างออกมา อย่างการแสดงความคิดเห็นในรูปแบบของข้อความเท็จในสังคมออนไลน์ อันมีนัยของการรุกราน ดูหมิ่นเหยียดหยาม เป็นต้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นจากการที่บุคคลตั้งเจตจำนงในความคิดของตนว่า ฉันทถูก เธอผิด ฉันทดี เธอเลว

ฉะนั้น ปัญหาความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ที่เกิดขึ้น ผู้เขียนจึงสนใจ และชวนตั้งคำถามถึงแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุ ในฐานะแนวคิดทางพุทธปรัชญาว่า จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้จัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์อย่างไรบ้าง

การประยุกต์แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์

กรอบแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม มีสาระสำคัญโดยเน้นปฏิเสธ 3 สิ่ง ได้แก่ การปฏิเสธพระพุทธรูป การปฏิเสธพระธรรม และการปฏิเสธพระสงฆ์ แต่สิ่งที่พุทธทาสภิกขุเสนอมิได้เป็นไปเพราะว่า การนับถือพระรัตนตรัยเป็นสิ่งไม่มีดี หากแต่เป็นการเรียกร้องให้ผู้นับถือปลดปล่อยสิ่งที่ตนยึดติดจนเกินขอบเขต พุทธทาสภิกขุ (ม.ป.ป., หน้า 32) เสนอว่า การจะก้าวข้ามความหลุดพ้นจากการยึดมั่นตัวตน หมายถึง ตัวตนแห่งพระรัตนตรัย ต้องรู้จักการละวางการยึดถือทุกสิ่งทุกอย่างตามลำดับ และสิ่งที่ยึดถือ ควรยึดเพียงในฐานะเครื่องมือ หรือเครื่องนำทางเท่านั้น เปรียบพระรัตนตรัยเป็นแพ เมื่อถึงฝั่งก็ไม่ควรแบกแพนั้นขึ้นฝั่งไปด้วย เพราะไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ พุทธทาสภิกขุ (2538, หน้า 67) กล่าวต่ออีกว่า การยึดมั่นถือมั่นเป็นโทษ เพราะบุคคลจะมัวเมาแต่สละวนอยู่กับทางที่จะทำให้ตนเด่นดัง คือ จะนึกถึงแต่เกียรติ หรือความมีหน้าตาของตนยิ่งกว่านึกถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ ด้วยเหตุนี้ ตามทัศนะผู้เขียนจึงพิจารณาว่า หลักปฏิเสธ 3 ทั้งการปฏิเสธพระพุทธรูป ปฏิเสธพระธรรม และปฏิเสธพระสงฆ์ มีจุดร่วมที่มุ่งเน้นการจัดการปัญหาความขัดแย้งทางสังคม ด้วยการชักชวนให้ลดละวางการยึดมั่นถือมั่นอคติ

ในตัวตน อันจะก่อให้เกิดผลดี ในด้านการไม่ละเมิดในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นอย่างสำคัญตามลำดับชั้น เพราะการยึดมั่นถือมั่นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดกับทั้งระดับปัจเจกชนและระดับโครงสร้างสังคม หากยังยึดมั่นถือมั่น ก็ยังเป็นการต้อยอดความทุกข์ทั้งเชิงปัจเจกชนและเชิงโครงสร้างสังคมให้มากขึ้น

ฉะนั้น ประเด็นสำคัญคือ บุคคลจะสามารถพัฒนาตนเองให้สลัดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นนี้ได้อย่างไร ซึ่งพุทธทาสภิกขุ (ม.ป.ป., หน้า 33) เสนอแนวทางเคร่งครัด โดยมีนัยออกคำสั่งให้บุคคลจงเพ่งกำลังความคิดทั้งหมดของตน ตรงไปยังความหลุดพ้นของจิตที่กำลังถูกทรมานด้วยการถูกห่อหุ้มจากบางสิ่งบางอย่าง และจงค้นหาจนกว่าจะพบความจริงว่าสิ่งใดกำลังห่อหุ้มจิตใจของบุคคลให้เป็นทุกขอยู่ หากบุคคลพบแล้วก็ให้ละสิ่งนั้นเสีย ความทุกข์ก็จะจางคลาย

จากแนวคิดดังกล่าว ผู้เขียนจึงพอสรุปได้ว่า แนวคิดภูเขาแห่งวิสุทธิธรรมที่นอกจากจะเรียกร้องให้บุคคลละวางสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นอันหมายถึง พระรัตนตรัยแล้ว ในทิศทางเดียวกัน บุคคลก็จำเป็นต้องทำความเข้าใจในหลักที่ผู้เขียนเรียกว่า หลักยอมรับ 2 ประการด้วย

1. ยอมรับว่าจิตของบุคคล กำลังถูกบางสิ่งบางอย่างห่อหุ้มรุ่มล้อมอยู่
2. ยอมรับว่าความจริงแท้เป็นสิ่งมีอยู่ ซึ่งรอการค้นพบ

จากหลักการยอมรับตามที่พุทธทาสภิกขุเสนอ ผู้เขียนวิเคราะห์ว่า เป็นแนวทางที่พุทธทาสภิกขุกำหนดไว้เพื่อส่ง 2 สัญญาณเตือนให้กับบุคคล ได้แก่ 1) เตือนให้บุคคลหยุดและถุคติเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์บางอย่าง มากกว่าใจเร็วด่วนสรุป หมายถึง มนุษย์มีวิเศษเป็นพื้นฐาน มนุษย์จึงไม่ควรแสดงความเขลาด้วยการด่วนตัดสินใจ 2) เตือนให้บุคคลอาศัยความเพียรในการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่พบอย่างถ่องแท้ เพื่อการเข้าถึงความจริงที่แท้จริง หมายถึง บุคคลต้องไม่ย่อท้อต่อปัญหา หรืออุปสรรค เช่น คำสรรเสริญ คำดูถูก นินทา ฯลฯ ที่เกิดขึ้นในระหว่างที่กำลังสืบสวนค้นหาความจริงนั้น

กรอบแนวคิดภูเขาแห่งวิสุทธิธรรม จึงเป็นกระบวนการที่มุ่งยกระดับคุณภาพจิตใจเพื่อถ่วงถ่วงการยึดมั่นถือมั่นการมีอยู่ของตัวตน ทั้งนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (2551, หน้า 58) ได้ศึกษายานของพุทธทาสภิกขุ และตีความว่าการยึดมั่นถือมั่นเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ และการจะขจัดความทุกข์ได้ บุคคลต้องวางจิตให้ว่างใน 2 นัย ได้แก่ 1) ว่างจากการมีอยู่ของตัวตน 2) ว่างจากการยึดมั่นถือมั่นในการมีอยู่ของตัวตน และด้วยวิธีการดังกล่าว พุทธทาสภิกขุมีมุมมองว่า จะช่วยเป็นหนทางที่นำพาชีวิตมนุษย์ไปสู่ความพ้นทุกข์ (ความว่าง) ได้ ดังนั้น ปัญหาความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ อาจตีความเชื่อมโยงปัญหาเข้ากับแนวคิดของพุทธทาสภิกขุ

ได้ว่า สาเหตุแท้จริงจากกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมออนไลน์ เกิดขึ้นจากสาเหตุ 2 ประการ คือ

1. มนุษย์เชื่อในการมีอยู่ของตัวตน มนุษย์ในโลกแห่งประสาทสัมผัส จึงสถาปนาตัวตนที่ 2 ของตนขึ้นใหม่แทนที่ตัวตนเดิมในโลกแห่งประสาทสัมผัส เพื่อประกาศให้ตัวตนอื่นทราบว่า ตนมีตัวตนอยู่ หมายถึง บุคคลสถาปนาตัวตนที่ 2 ของตนขึ้นในโลกที่เรียกว่า สังคมออนไลน์หรือสังคมโลกเสมือนจริง (virtual world) ซึ่งตัวตนที่ 2 มีลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้น คือ ความเป็นตัวตนที่อิสระกว่าเดิม แสดงออกได้มากกว่า มีความกล้ากว่าการเผชิญหน้ากันในโลกแห่งความเป็นจริง สิ่งนี้จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในโลกออนไลน์ตามที่ปรากฏในสื่อโดยทั่วไป อย่างไรก็ตาม สังคมออนไลน์หรือสังคมโลกเสมือนจริง (virtual world) เป็นดินแดนที่ไม่มีอาณาเขตในลักษณะสัณฐานกว้างยาว ฉะนั้น สังคมออนไลน์หรือสังคมเสมือนจริง (virtual world) จึงเกิดขึ้นที่ใดก็ได้ และมีตัวตนที่ 2 เป็นผู้คอยจัดระเบียบสังคมภายในดินแดนของตนเอง นอกจากนี้ ตัวตนที่ 2 ก็มักต้องเกี่ยวพันในดินแดนของตัวตนอื่นด้วย ดังนั้น มนุษย์จึงพยายามสร้างคุณค่าของตัวตนที่ 2 ให้เพิ่มขึ้นด้วยการสถาปนาความมีอยู่ของตนในสังคมออนไลน์ให้เป็นที่ประจักษ์ ด้วยการแสดงความคิดเห็นเพื่อได้รับการยอมรับจากตัวตนอื่นให้มากที่สุด

2. มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในการมีอยู่ของตัวตน ด้วยการเชื่ออย่างสนิทใจว่า พฤติกรรมที่ตนแสดงออกเป็นสิ่งถูกต้อง บุคคลจึงพยายามประกาศการมีอยู่ของตน อาจด้วยภาพ แสง สี เสียง หรือข้อความที่ตนคิดว่าถูกต้อง ซึ่งการประกาศตัวตนลักษณะดังกล่าว เป็นเหมือนการย้าให้เห็นว่าตัวตนของตนเป็นใหญ่ และฉันทันทีเรียกในสิ่งที่ฉันทันทีแสดงความคิดเห็นว่าความถูกต้อง ซึ่งหากใครเห็นผิดจากฉันทันที ก็เรียกว่าเป็นความไม่ถูกต้อง

ด้วยเหตุนี้ การประยุกต์แนวคิดทฤษฎาแห่งวิถีพุทธธรรม เพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ อาจสามารถนำหลักสำคัญของแนวคิดมาใช้งานผ่านหลักการที่ผู้เขียนเสนอ เรียกว่า RCF โมเดล ประกอบด้วย R (Revolution) หมายถึง การปฏิวัติความคิด C (Change) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงการกระทำ และ F (Formulation) หมายถึง การบัญญัติผลใหม่ อนึ่ง แนวคิด RCF โมเดล ถูกอ้างอิงฐานคิดมาจากแนวคิดทฤษฎาแห่งวิถีพุทธธรรม ในแง่ของการชักชวนให้บุคคลหลุดพ้นออกจากอคติส่วนตน ที่เป็นไปในเชิงของการก่อให้เกิดความขัดแย้ง อย่างการปลงใจเชื่อในอคติของตนโดยปราศจากการใช้ปัญญาในการไตร่ตรอง ทั้งนี้ ผู้เขียนขอขยายความแนวคิด RCF โมเดล ดังนี้

1. การปฏิวัติ (Revolution) หมายถึง ขั้นนำ ซึ่งหากกล่าวในเชิงโครงสร้างทางสังคม ความจริงแท้ของสังคมอาจไม่ได้มีเพียง 1 เดียว เหตุนี้ การยอมรับแนวคิดของกันและกัน จึงเป็น

สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาในการจัดการความขัดแย้งทางสังคม แต่หากมองในเชิงปัจเจกชน ก็ควรเริ่มต้นจากการปฏิบัติความคิดของบุคคลเสียก่อน ให้ตระหนักในความจริงตามธรรมชาติประการหนึ่ง คือ ภาวะการมีอยู่ของตัวตนเป็นสิ่งไม่มี ตัวอย่างเช่น ก้อนน้ำแข็ง โดยคุณสมบัติของก้อนน้ำแข็ง มีความแข็ง ความเย็น ความชื้น และมีน้ำเป็นส่วนประกอบหลัก สังคมจึงสมมติให้สิ่งนี้ว่า ก้อนน้ำแข็ง เพราะเรียกตามลักษณะที่เกิดขึ้น เมื่อผ่านไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก้อนน้ำแข็งละลาย เพราะได้รับความร้อนจากภาวะเบียดเบียนรอบข้าง จึงลดทอนเหลือเพียงน้ำและความชื้น คุณสมบัติของความแข็ง และความเย็นหายไป ในส่วนนี้ สังคมสมมติให้ชื่อว่า น้ำ เพราะกลายสภาพจากวัตถุของแข็งเปลี่ยนเป็นของเหลว ต่อมาคุณสมบัติของน้ำ และความชื้นหายไปจากการระเหย และหายไปเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติอีกทอดหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงต้องการสื่อว่า ความจริงตามธรรมชาติในแนวทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึง การมีอยู่ของตัวตนเท่ากับความว่าง ซึ่งสามารถลดทอน และมีภาวะอัตตาอยู่เพียงชั่วคราว ในท้ายที่สุด ต้องถูกลดทอนลงไปตามธรรมชาติ และเปลี่ยนจากภาวะอัตตาไปเป็นสัจจธาตุ ฉะนั้น หากนำแนวคิดกุหาแห่งวิสุทธิธรรมมาใช้ในการขั้นที่ 1 (ขั้นนำ) ผู้เขียนมีทัศนะว่า ต้องเริ่มต้นจากการปฏิบัติ หมายถึง การกลับมามองความคิดของบุคคลให้เข้าใจเสียก่อน หรือบุคคลต้องรู้จักยอมรับว่า การมีอยู่ของตัวตนเป็นเพียงธรรมระดับสมมติเท่านั้น และไม่ควรยึดเป็นสาระ ในทำนองเดียวกัน พุทธทาสภิกขุ จึงเสนอให้เริ่มต้นจากการขัดเกลาศรัทธาของคนในสังคม โดยเริ่มจากการลดละปล่อยวางพระรัตนตรัย เพราะเป็นสิ่งที่คนจำนวนมากวางใจเชื่อ และยึดเป็นที่พัก จนบดบังความจริงที่จริงกว่า ซึ่งอยู่เบื้องหลังพระรัตนตรัย เฉกเช่นในระดับโครงสร้างทางสังคม ความจริงแท้ของคนในสังคมอาจไม่ได้มีเพียง 1 เดียว หากแต่มีหลายด้าน ฉะนั้น การยอมรับความแตกต่างทางความเชื่อของกันและกัน จึงเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะช่วยจัดการความขัดแย้งทางสังคมได้อย่างเหมาะสม ซึ่งรวมถึงความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ด้วยเช่นกันที่มักมีจุดเริ่มต้นแห่งความขัดแย้ง จากการที่บุคคลเชื่อว่าตนมีอยู่ จึงนำไปสู่การสร้างตัวตนใหม่ แล้วเชื่อว่าสิ่งที่ตนเองเชื่อคือความจริงสูงสุด ความเชื่อนี้อาจเกิดขึ้นโดยปราศจากการไตร่ตรองอย่างแยบคาย จนนำไปสู่การแสดงความคิดเห็นที่เกินขอบเขตจนละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ก่อให้เกิดความเดือดร้อนรำคาญต่อผู้ที่ถูกพาดพิง การใช้กรอบคิด R (Revolution) จึงมีความสำคัญในแง่ของการจัดการความขัดแย้งในขั้นต้น ด้วยการหยุดยั้งทางความคิดของบุคคลให้เกิดการไตร่ตรองหาข้อมูลมาพิจารณาให้รอบครอบเสียก่อน ซึ่งถือเป็นการลดทอนเมล็ดแรกของการจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์

2. การเปลี่ยนแปลง (Change) หมายถึง ขั้นปฏิบัติ จัดเป็นการลงมือปฏิบัติด้วยการเปลี่ยนแปลงการกระทำของตนเอง ที่แสดงออกในเชิงพฤติกรรมอันเกิดจากการยึดมั่นถือมั่นใน

ความมีอยู่ของตัวตน แต่เมื่อบุคคลสามารถที่จะสลัดความคิดความเชื่อในการมีอยู่ของตัวตนได้ บางส่วนแล้วในขั้นนำ บุคคลก็ต้องปฏิบัติต่อเนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงการกระทำของตนในสิ่งที่ไม่ดี ให้ดีขึ้น ซึ่งข้อเท็จจริงจากสาเหตุความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ที่พบ เกิดจากการละเมิดสิทธิเสรีภาพ ของผู้อื่น ด้วยการแสดงความคิดเห็นเชิงรุกรานพื้นที่สังคมออนไลน์ของผู้อื่น ซึ่งการรุกรานนี้ เป็นไป เพื่อการโจมตี ใส่ร้าย ส่งผลให้ผู้อื่นได้รับความเสื่อมเสีย สิ่งนี้เป็นผลจากการยึดมั่นถือมั่นความจริง ของตนในแง่การรับรู้เชิงประสบการณ์ และเลือกปฏิเสธความจริงด้านอื่น ฉะนั้น เมื่อบุคคลเห็นว่า ผู้อื่นมีความคิดแตกต่างจากตน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ ในขั้น ปฏิบัติ ผู้เขียนจึงเห็นควรว่า ต้องเน้นประยุกต์หลักยอมรับของพุทธศาสนิกชนที่เสนอให้บุคคลยอมรับ ในข้อจำกัดด้านสติปัญญา และต้องอาศัยความเพียรของตนในการค้นหาความจริงให้ปรากฏเปิดเผย เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ซึ่งหากบุคคลยึดความจริงที่ถูกต้องตามธรรมชาติ ความขัดแย้งใน สังคมออนไลน์จะลดลง เช่น กรณีหนังสือพิมพ์ไทยรัฐที่คูร์ณีกกล่าวคำเท็จให้โทษ โดยสิ่งนี้จะ ไม่นำไปสู่การแสดงความคิดเห็นเชิงรุกราน หากคูร์ณีกเลือกที่จะเปิดใจรับ และพร้อมค้นหาความจริง อย่างที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ

ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงการกระทำ จึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ใช้สังคม ออนไลน์ที่มักแสดงความคิดเห็นแบบด่วนสรุป ไปสู่ข้อควรกระทำ คือ การศึกษาข้อเท็จจริงจนมั่นใจ อย่างรอบด้านแล้วว่า ข้อเท็จจริงที่พบเป็นความจริงอันรอบคอบ จึงค่อยแสดงความคิดเห็น มิด่วน สรุปแสดงความคิดเห็นจากอคติส่วนตัวตนเพียงอย่างเดียว

3. บัญญัติใหม่ (Formulation) หมายถึง ขั้นตอนของการตรวจสอบ ในสิ่งที่ตนกระทำว่ามีความถูกต้อง หรือเข้าข่ายละเมิดสิทธิของผู้อื่นหรือไม่ หากไม่ก็แสดงว่าผลที่ เกิดจากการบัญญัติ (แสดงความคิดเห็น) เป็นสิ่งที่ยอมรับได้ เพราะไม่ได้แสดงออกในเชิงการ รุกรานพาดพิงผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน กระบวนการในการบัญญัติใหม่ จึงเป็นแนวทางชักจูง ให้บุคคลตระหนักถึงผลดี และผลเสียที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้น หลังจากการแสดงความคิดเห็นถึง ผู้อื่น แม้ข้อความที่บุคคลแสดงออกจะไม่เห็นด้วย แต่ก็ควรต้องเป็นการแสดงความคิดเห็นที่วาง อยู่บนฐานของข้อเท็จจริง และมีท่าทีประนีประนอมในลักษณะของการชี้ให้เห็นข้อเท็จจริง มากกว่า เป็นการแสดงความคิดเห็นด้วยข้อความเท็จ หรือแสดงคำเพื่อเจตจำนงที่ไม่สามารถหาแก่น สารใดในประเด็นได้

สรุป

ความขัดแย้งในสังคมออนไลน์มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกวัน เนื่องด้วยเป็นปัญหาที่เกิดจากการแสดงความคิดเห็นตามคติความเชื่อที่ตรงกับความคิดของตน และเมื่อพบว่า ผู้อื่นมีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตนก็จะส่งผลให้บุคคลพยายามแสดงความคิดเห็นในเชิงรุกรานแบบที่มีได้ให้เหตุผลเชิงอธิบาย แต่อาศัยวิธีการกล่าวคำเท็จและทำลายความน่าเชื่อถือของผู้ที่ถูกพาดพิงโดยหวังให้เปลี่ยนท่าทีตามแบบฉบับที่ผู้กล่าวต้องการ

แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมของพุทธทาสภิกขุเป็นแนวคิดที่เสนอแนะให้บุคคลลดการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนซึ่งสอดคล้องกับสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากสาเหตุความขัดแย้งในสังคมออนไลน์เกิดขึ้นจากการที่บุคคลยึดมั่นในอคติส่วนตนจนบดบังเรื่องการอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพในสิทธิเสรีภาพของกันและกัน ผู้เขียนจึงเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการปัญหาความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ โดยอ้างอิงฐานคิดจากหลักปฏิเสศ 3 และหลักยอมรับ 2 ในแนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมเป็นจุดตั้งต้นของการนำหลักคิดดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เป็นหลักคิด RCF Model ประกอบด้วย ชั้น 1) Revolution หมายถึง การเริ่มต้นปฏิบัติความคิดของตนเองด้วยการทำความเข้าใจในความมีอยู่ของตัวตน ว่าเป็นสิ่งที่ไม่จริง ดังข้อเสนอของพุทธทาสภิกขุที่ชักชวนให้พุทธศาสนิกชนละจากศรัทธาในการมีอยู่ของพระรัตนตรัยที่ไม่ถูกต้อง ชั้น 2) Change หมายถึง บุคคลต้องเปลี่ยนแปลงการกระทำของตนเองจากการยึดมั่นในความคิดของตนเอง ให้เป็นผู้รู้จักการเป็นผู้ยอมรับในความไม่รู้ของตนเอง ด้วยการเปิดใจกว้าง พร้อมทั้งอาศัยความเพียรของตนเองในการศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่ตนไม่รู้ เพื่อเข้าถึงความจริงได้อย่างถูกต้องและไม่พึงรีบด่วนสรุปในเรื่องที่ยังไม่มั่นใจ ชั้น 3) Formulation หมายถึง การบัญญัติใหม่ กล่าวคือเป็นการกำหนดผลที่อาจได้รับหลังการปฏิบัติว่า เมื่อลงมือกระทำแล้ว จะเกิดผลใดติดตามมา ซึ่งหากผลลัพธ์มีแนวโน้มว่าจะให้ผลในทางที่ไม่ดี ก็พึงหลีกเลี่ยง แม้เป็นความจริงก็พึงแสดงออกด้วยท่าทีประนีประนอม ในแบบเอาใจเขามาใส่ใจเรา

เพราะฉะนั้น การประยุกต์แนวคิดภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรมเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ผ่านแนวคิด RCF โมเดล จึงให้ความสำคัญกับการถ้อยถอนอัตตาของตนเอง และการได้ตระหนักในผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ผู้เขียนหวังใจว่า แนวคิดดังกล่าวจะช่วยเป็นหนึ่งทางออกที่บุคคลในสังคมสามารถนำหลักดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มต้นจากการเป็นผู้ฟังที่ดีในทุกเรื่อง และหากมีสิ่งที่ไม่ตรงใจ ก็ขอให้บุคคลแสดงความคิดเห็นนั้นอย่างจริงใจด้วยเหตุผล ถูกกาลเทศะ ปราศจากอคติ และประนีประนอม ซึ่งการแสดงความคิดเห็นในแนวทางดังกล่าว จะช่วยจัดการความขัดแย้งในสังคมออนไลน์ให้ลดลงได้ไม่มากก็น้อย

รายการอ้างอิง

- จำนง อติวัฒนสิทธิ์. (2548). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2563). *ศาลจำคุก 1 ปีนักเลงคีย์บอร์ดหมิ่นไทยรัฐใช้ข้อมูลเท็จแพร่โซเชียล*.
<https://www.thairath.co.th/news/local/bangkok/1994859>
- บัตเลอร์และแม็กมานัส. (2557). *จิตวิทยาความรู้ฉบับพกพา* (ณัฐสุดา เต็มพันธ์, แปล). โอเพ่นเวิลด์.
- เปลโต้. (2534). *ใครโตโสกราตีสในคุก* (ส.ศิวลักษณ์, แปล). ปาจารย์สาร.
- พระไตรปิฎกออนไลน์ภาษาไทย. (2560ก). พระสูตรตันตปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 10 ข้อ 213-215 หน้า 212. https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=18&siri=165
- พระไตรปิฎกออนไลน์ภาษาไทย. (2560ข). พระสูตรตันตปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 16 ข้อ 213 หน้า 351. https://84000.org/tipitaka/read/m_siri.php?B=24&siri=188
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2551). *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาตรี*. สุขภาพใจ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2508). *แก่นพุทธศาสตร์*. ธรรมสภา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2538). *ชุมนุมข้อคิดอิสระ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สุขภาพใจ.
- พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป.). *ภูเขาแห่งวิถีพุทธธรรม*. <http://www.namjaidham.net/forum/index.php?topic=940.0>
- วรารพ ดำจับ. (2562). สื่อสังคมออนไลน์กับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 7(2), 143-159.
- สมภาร พรมทา และปรีชา ช่างขวัญยืน. (2549). *มนุษย์กับการใช้เหตุผล*. อรุณการพิมพ์.
- สุจิตา ผิวขาว. (2563). การหมิ่นประมาททางสื่อสังคมออนไลน์. *วารสารนวมองแหวกพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*, 7(1), 97-111.
- Aristotle. (1999). *Politics* (Jowett, Trans). n.p.
- Marx K., & Engels F. (2010). *Manifesto of the communist party* (Moore, Trans). n.p.
- Spring Life. (2565). *ตำรวจ ปอท. เปิดสถิติ CyberCrime ประจำปี 2564 พร้อมเผยแนวโน้มปี*.
<https://www.springnews.co.th/spring-life/819659>
- Susana, G. (2018). *Percieved motivations of educators applying and volunteering in edtech ambassador programs within McClelland's achievement*

motivation theory. [Doctoral dissertation of Education in Educational Leadership, Lamar University].

Tara, N. (2020). *Self-reported feelings of shame and fear of failure among high ability undergraduates*. [Doctoral dissertation of Philosophy, University of North Texas].

Tonnette, M. (2019). *Consumer purchase motivation in digital environments: The effect of intrinsic motivation on banner advertisement effectiveness*. [Doctoral dissertation of Business Administration, Jacksonville University].

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University